

Rozdział II

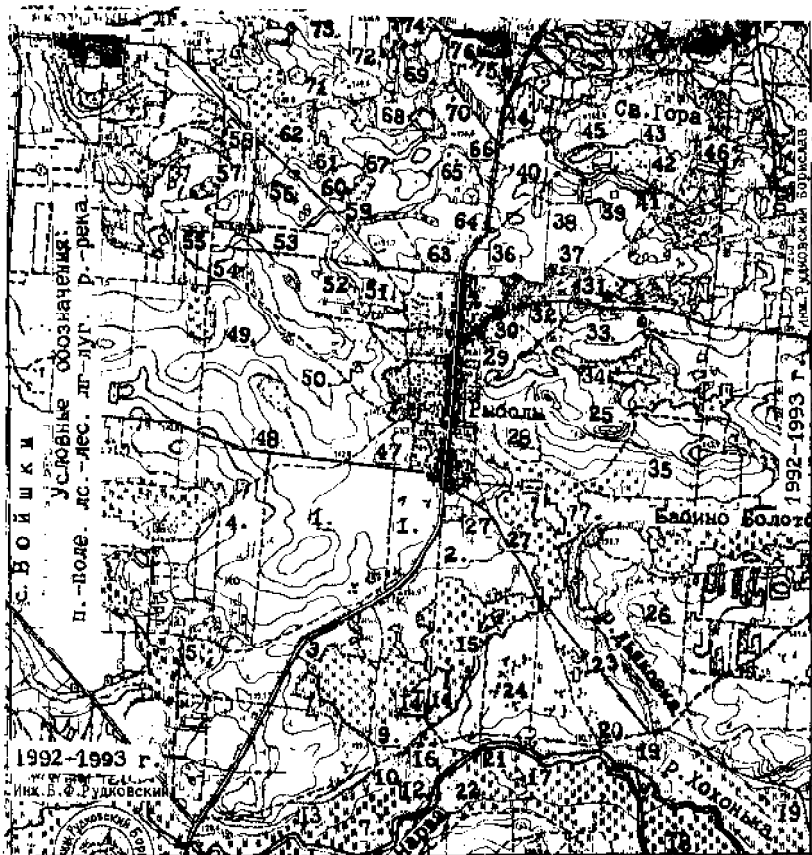
Nazwy oraz pierwsze opisy wsi w parafii

Wieś Ryboły została założona przez ludność miejscową — potomków wschodniosłowiańskiego plemienia Drehowiczów oraz napływających na Podlasie ze wschodu innych osadników ruskich¹. Mieszkańcy średniowiecznych Ryboł, jak większość tychże osadników, była ludźmi zależnymi, poddanymi. Wieś miała charakter rolniczo-rybacki, której mieszkańcy poza uprawą roli zobowiązani byli do łowienia ryb i dostarczania ich na dwór bielski. A potrzeby Bielska, naówczas jednego z najważniejszych ośrodków miejskich Wielkiego Księstwa Litewskiego, były bardzo duże.

Autor słownika nazw miejscowych południowo-wschodniej Białostoczczyzny prof. Michał Kondratiuk wyjaśnia, że polskiemu słowu *rybak* odpowiadają w dzisiejszym języku białoruskim i rosyjskim dwa terminy: *ryb'ak* — człowiek trudniący się zawodowo łowieniem lub hodowlą ryb i *rybol'ow* — ten kto łowi ryby, rybak amator. Gwarowa nazwa wsi brzmi *R'yoły* (-uu), przymiotnik *r'yołouski*².

W połowie XVI w. spokojne bytowanie mieszkańców wsi nad Narwią zostało zmaćone wielką reformą agrarno-społeczną, określaną w źródłach pomiarą włóczną. Została ona przeprowadzona również w Rybołach, Wojszkach, Pawłach i Kaniukach. Nowa lokalizacja wsi została wytyczona trzy kilometry na północ od rzeki. Każdy z ponad

Географические названия: 1. Поля, 2. За Марком-п., 3. Забидець пов. д., 4. Плесковщина, 5. Калека-л., 6. Надатки-лс., 7. Подболожье-лг., 8. Пристань-лг., 9. За Болотом-лг., 10. Опар-лг., 11. Хохонька-р., 12. Озерко-Тоня, 13. Озерко Полови Тоня, 14. Шмат-п., 15. Ялына-лг., 16. Супраць Села, 17. За Водою-лг., 18. За Хохонькою, 19. Калинник-лг., 20. Церковиско-Брод лг., 21. Возле Млына-лг., 22. Озерце Оксютка, 23. Калин. луг., 24. За Сицисками, 25. Маяк-г., 26. Березина-п., 27. Доломановщина-п., 28. Левотовщина-п., 29. Курганка-п., 30. Граб-п., 31. Сосняк-лс., 32. Лозняк-п., 33. Березник-п., 34. Загорье-лг., 35. Кободошнина-п., 36. Венковщина-п., 37. За Эмкой, 38. Будруковщина-п., 39. Романова хв., 40. Малашов-ка-п., 41. Глина, 42. Печиски-лг., 43. За Печисками, 44. Осналс., 45. Залы-лс., 46. Крывуля-лс., 47. Труловщина-п., 48. Кругловщина-п., 49. Мешчина-п., 50. Медвежье, 51. Крыница, 52. Довгий Поллав-лг., 53. Стенка гр.д., 54. Шипшинник-п., 55. Горачко прогулок д., 56. Шустав, 57. Безденник-лг., 58. Кодющина, 59. Петрашки-п., 60. Гай-п., 61. Циган-лг., 62. Рудковина-лг., 63. Гулиця-п., 64. Заховщина, 65. Звдня Заховщина-лг., 66. За Заховщи-ной-п., 67. Вытэрэбки-п., 68. Передни Ров-лг., 69. Бурцева Гора-п., 70. Кошво Болотечко, 71. Лисячи Норы, 72. Хмельник, 73. Задни Ров, 77. Дьяковщина-лг.,

2. Nazwy miejscowe Rybol i okolic w opracowaniu inż. Borysława Rudkowskiego

osiemdziesięciu gospodarzy otrzymał po jednej czynszowanej włóce ziemi, przeważnie *gruntu średniego*. Po dwie wolne od opodatkowania włóki otrzymała cerkiew, wójt i mierniczy³. Tenże mierniczy lub wójt o imieniu Anton został upamiętniony w nowej nazwie wsi i przez kilkadziesiąt lat po pomiarze włócznej w pisanych źródłach spotykamy nazwę Antonowicze lub Antony. W dokumencie z 1628 r. spotykamy już nazwę *Ryboły alias Antony*.

Jak widać, nowa nazwa wsi nie znalazła uznania u mieszkańców i do dziś zachowało się starodawne miano *R' yboły*. Można przypuszczać, że nadaniem nowej nazwy dla wsi wójtowskiej chciano odróżnić ją od podobno brzmiącej nazwy Rybołowy, którą wówczas nosiła obecna wieś Kaniuki. W dokumencie z 1576 r. Kaniuki opisano następująco: *w tem siele włók 17 gruntu podlego, z których na rybactwo były wolnych włók 4; osadnych włók 13*. W innym miejscu czytamy: *przy siele Rybołowach młyn o kole 1 na rzece Czarnej, Tyskowicz płaci kop 1/10*. Dokument ten również wzmiankuje, że dla wsi umorzono wszelkie podatki z powodu zniszczeń spowodowanych gradobiciem⁴.

Pawły w 1576 r. były drugą co do wielkości wsią obecnej parafii rybołowskiej. Włościanie osadzeni byli na 66 włókach słabej ziemi. W obrębie wsi stały trzy młyny wodne: dwa na rzece Czarnej oraz jeden nad Narwią. Największy młyn na Czarnej należał do wójta pawłowskiego⁵. W gestii wójta z Pawłów była również wieś Kaniuki oraz Cieluszki, noszące wówczas nazwę Święciciele. Cieluszki najprawdopodobniej stanowiły centrum parafialne dla Pawłów. O istnieniu tam cerkwi wspomina Lustracja z 1576 r. Czytamy w niej, że w Święcicielach *na cerkiew wolnych włók 2*⁶. O tych dwóch włókach wspomina jeszcze Lustracja z 1664 r.⁷ Było to średnie uposażenie ziemskie, wystarczające dla utrzymania jednego duchownego. Z braku źródeł nie wiemy, kiedy parafia w Cieluszkach przestała istnieć.

Według znawcy dziejów Podlasia Aleksandra Jabłonowskiego, swą cerkiew w XVI wieku posiadała również trzecia wieś wójtostwa pawłowskiego — Rybołowy (obecna nazwa Kaniuki). Uposażona była w dwie włóki ziemi i podobnie jak Ryboły i Cieluszki stanowiła centrum oddzielnej parafii⁸. Istnienie cerkwi w Kaniukach potwierdza zarówno tradycja ludowa, jak też późniejsze źródła, a także struktura roz-

mieszczenia cerkwi w dolinie Narwi. Z zapisu w księgach metrykalnych z lat 1782-1798 wynika, że umarłych z Kaniuk grzebano i *na cmentarzu rybołowskim* i na *mogiłkach kaniuckich*. Legenda głosi, że owe *mogilki* znajdowały się po środku wsi Kaniuki. Tam znajdowano kości ludzkie, a plac długo był gromadzkim. Miejsce to obecnie jest zasiedlone przez rodzinę Nikolajuków (wcześniej przez Turrowskich), ale stara droga dojazdowa pozostała do dzisiaj. Zapis z *Opisanija...* informuje, że władze pruskie na przełomie XVIII/XIX wieku zamknęły owe mogilki, lokalizując nowy cmentarz w zachodniej części wsi. Podobno został on nawet otoczony rowem, lecz do grzebania zwłok nie doszło, a ludność tej wsi korzystała z parafialnego cmentarza w Rybołach⁹.

3. Stare drzewo i krzyż upamiętniają miejsce po dawnej kaplicy w Kaniukach

Wspomniane cerkwie z Kaniuk, Ryboł i Cieluszek były w XVI w. jednymi z wielu świątyń prawosławnych położonych na prawym brzegu środkowej Narwi. Takowe istniały również w Trześciance, Puchłach, Wojszkach, Kożanach, Zawykach, Surażu, Topilcu i Tykocinie. O istnieniu cerkwi w Wojszkach — czwartej miejscowości obecnej parafii rybołowskiej — jeszcze do niedawna wśród parafian były żywe wspomnienia. Świątynia ta znajdowała się nad rzeką Narwią, gdzie do pomiarów włócznej mogła znajdować się wieś Wojszki. W tym miejscu, obecnie zajmowanym przez ośrodki wczasowe, do 1940 r. można było znaleźć kamienne płyty nagrobkowe z wyrytymi napisami, jednak zostały one zniszczone przez żołnierzy radzieckich, którzy urządzili tam obóz szkoleniowy¹⁰.

Cerkiew w Wojszkach przestała istnieć najprawdopodobniej wraz z przeniesieniem wsi na nowe miejsce. Lustracja 1576 r. nie wspomina o tej świątyni. Dowiadujemy się natomiast, że wieś posiadała 46 włók ziemi średniej jakości oraz dwa młyny na Narwi: Chwiedki Motowicza oraz braci Radkowiczów. Przy młynie Radkowiczów znajdował się most. Był on usytuowany na starym korycie rzeki, nazywanym *Ł'ondawką*. Jeszcze na początku naszego stulecia można tam było znaleźć wbite pale oraz ogromną ilość kamieni. Do dziś mieszkańcy Wojszek nazywają to miejsce *Mł'inisko*¹¹.

Położona nieopodal Wojszek piąta wieś obecnej parafii rybołowskiej — Rzepniki — istniała już w XV wieku i była w odróżnieniu od poprzednich wsią prywatną. W końcu XV w. zamieszkał tu Marcin Repnikowicz, od którego miejscowość ta wzięła swą nazwę¹².

¹ Drehowickie osadnictwo nad Narwią mogą potwierdzać znaleziska z cmentarzyska w Daniłowie koło Suraza. Cmentarzysko odkryto w 1997 r. w związku z badaniami prowadzonymi przez Podlaską Ekspedycję Archeologiczną PAN na trasie gazociągu Jamal-Europa Zachodnia.

² M. Kondratiuk, *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostoczczyzny*, Wrocław 1974, s. 176.

³ *Lustracje województwa podlaskiego 1570 i 1576*, oprac. J. Topolski i J. Wiśniewski, Wrocław — Warszawa 1959, s. 51.

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna dz. 18, sygn. 64, *Lustracja Województwa Podlaskiego 1664*, k. 585.

⁸ A. Jabłonowski, *Źródła dziejowe, Podlasie*, t. VI, cz. 2, s. 229.

⁹ *Opisanije...*, t. I, s. 349.

¹⁰ Tamże, s.348.

¹¹ *Lustracje...*, s.51; I. Rudeczko, *Historyja majoj wioski*, „Niwa”, 1998, nr 2, s. 1 i 8.

¹² „Białeński Kaliandar [na] 1968 h.”, Białystok 1967, s. 173.